

Το Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης

κατά την πρώτη εικοσαετία της λειτουργίας του

Βασίλειος ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

Λέκτορας Π.Τ.Π.Ε. Παν/μίου Κρήτης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εισήγηση αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μιας αρχειακής έρευνας στα προγράμματα σπουδών και στο Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης με σκοπό να ανιχνεύσουμε την επιστημονική του ταυτότητα.

ABSTRACT

In this paper we present the results of an archival search conducted to detect the scientific identity of the Department of Preschool Education/University of Crete. We study the curricula and the Teaching Research Staff of this Department across the first 20 years of its operation.

1. Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ένα σημαντικό κεφάλαιο της Ιστορίας της Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης στη χώρα μας αποτελεί η ίδρυση και λειτουργία των Παιδαγωγικών Τμημάτων λόγω των συνθηκών που οδήγησαν στην ίδρυσή τους και των προβληματισμών που ακολούθησαν τη στελέχωση και τη λειτουργία τους (Σταμέλος, 1999Αντωνίου, 2000). Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών προσεγγίζεται από διαφορετικούς κλάδους των Επιστημών της Αγωγής όπως η Ιστορία της Εκπαίδευσης (Μπουζάκης –

Τζήκας, 1998· Αντωνίου, 2000), η Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης (Σταμέλος, 1999), η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης (Πυργιωτάκης, 1992), η Σχολική Παιδαγωγική (Διαμαντόπουλος, 2002· Χατζηδήμου, 1997· Ταρατόρη – Κουγιουρούκη, 2001) και, όσον αφορά τον νηπιαγωγό, η Προσχολική Παιδαγωγική (Κιτσαράς, 2001· Ντολιοπούλου, 2005), στην οποία εντάσσεται και η δική μας εργασία.

Τα Παιδαγωγικά Τμήματα σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο ίδρυσής τους (Ν. 1268/1982, Άρ. 1, παρ. 2, και Άρ. 6, παρ.2Π.Δ. 320/1983, Άρ. 2) έχουν ως γνωστικό αντικείμενό τους τις Παιδαγωγικές Επιστήμες, τις οποίες οφείλουν να καλλιεργούν και να προάγουν μέσω της ακαδημαϊκής διδασκαλίας και έρευνας και ταυτόχρονα αναλαμβάνουν το έργο της άρτιας κατάρτισης/εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, συμβάλλοντας έτσι στην εξύψωση του επιπέδου της Εκπαίδευσης και στην αντιμετώπιση των παιδαγωγικών προβλημάτων. Επομένως, τα Παιδαγωγικά Τμήματα έχουν έναν διπλό και αλληλοσυμπληρούμενο ρόλο: αφενός πρέπει να προάγουν τις παιδαγωγικές επιστήμες, αφετέρου, χωρίς να αποτελούν επαγγελματικές σχολές όπως οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες και οι Σχολές Νηπιαγωγών (Μπουζάκης, 1987· Δαμανάκης, 1985· Δήμου, 1994 Σταμέλος, 1999) οφείλουν να εκπαιδεύουν τους μελλοντικούς δασκάλους και νηπιαγωγούς. Ο σύνθετος αυτός σκοπός αποτέλεσε ένα από τα εναύσματα των σχετικών μελετών, οι οποίες έχουν επικεντρωθεί κυρίως στη στελέχωση των Παιδαγωγικών Τμημάτων με διδακτικό προσωπικό ποικίλων επιστημονικών ειδικοτήτων, στο είδος των παρεχόμενων μαθημάτων κατά επιστημονική περιοχή (Σταμέλος, 1999· Αντωνίου, 2000), στην ανάγκη σύνδεσης της ακαδημαϊκής θεωρητικής διδασκαλίας με την έρευνα και την εκπαιδευτική πράξη (βλ. ενδ. Παπακωνσταντίνου, 1994). Η πλειονότητα των έως σήμερα δημοσιευμένων εργασιών αφορά κυρίως τα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Δ.Ε.) και μόνο ένας μικρός αριθμός δημοσιευμάτων αφορά αποκλειστικά ή εν μέρει τα Παιδαγωγικά Τμήματα Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Π.Ε.), (Κιτσαράς, 2001· Ντολιοπούλου, 2005 Σταμέλος, 1999· Μπίκος, 1988· Τσιάκαλος, 1986· Πολυχρονόπουλος, 1986) προφανώς λόγω του χώρου επαγγελματικής προέλευσης των συγγραφέων.

Η μελέτη της στελέχωσης, της δομής και του παρεχόμενου έργου των Παιδαγωγικών Τμημάτων οφείλει να είναι συνεχής, ώστε να οδηγεί στη διατύπωση προτάσεων σχετικών με τη βελτίωση της λειτουργίας τους και την πληρέστερη επίτευξη της αποστολής τους σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από ταχύτερες εξελίξεις των κοινωνικοπολιτιστικών συνθηκών, των εκπαιδευτικών και, ευρύτερα, των παιδαγωγικών ζητημάτων. (Πολυχρονόπουλος, 1994· Βάμβουκας, 1996· Θεοφιλίδης, 1992).

2. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Με βάση την παραπάνω προβληματική προχωρήσαμε στη μελέτη των είκοσι (20) πρώτων ετών της λειτουργίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης (Π.Τ.Π.Ε.) του Πανεπιστημίου Κρήτης. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι μέσα από τη μελέτη της στελέχωσης του Τμήματος και τη δομή των σπουδών που παρέχει στους φοιτητές του να ανιχνεύσουμε: α) την επιστημονική ταυτότητα του Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τα είκοσι πρώτα έτη της λειτουργίας του, β) τον τρόπο με τον οποίο το Τμήμα προσδιόρισε το επιστημονικό προφίλ των Ελλήνων/ίδων νηπιαγωγών και αντιμετώπισε τις ανάγκες βασικής εκπαίδευσης και κατάρτισής τους, και γ) να διατυπώσουμε σχετικές προτάσεις ανανέωσης του προγράμματος σπουδών με στόχο τη βελτίωση της παρεχόμενης από το Τμήμα εκπαίδευσης προς τους/τις μελλοντικούς/ές νηπιαγωγούς και την υποστήριξη της έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού διενεργήσαμε αρχειακή έρευνα (archival search) (Mertens, 1998· Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2005· Φύλιας, 1994· Duverger, 1989). Μελετήσαμε νομικά κείμενα, στατιστικά δελτία, τους Οδηγούς Σπουδών (Ο.Σ.) και τα ετήσια προγράμματα μαθημάτων του Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης των 20 ετών λειτουργίας του, από το Ακαδημαϊκό Έτος 1987-1988 έως το Ακαδημαϊκό Έτος 2006-07 (Σεπτέμβριος 2006). Σύμφωνα με τις ανάγκες της έρευνάς μας για την καλύτερη μελέτη των σχετικών δεδομένων διαιρέσαμε τα είκοσι (20) έτη της λειτουργίας του Τμήματος σε πέντε (5) τετραετίες (χρονικό διάστημα ίσο με τη διάρκεια σπουδών στο Τμήμα: 8 εξάμηνα) και μελετήσαμε τις αλλαγές που συντελέστηκαν στο πλαίσιο κάθε τετραετίας, όπως εμφανίζονται κατά το 4^ο έτος κάθε τετραετίας. Τόσο για την κατάταξη των μελών Δ.Ε.Π. όσο και των

μαθημάτων σε επιστημονικές περιοχές διαμορφώσαμε κατηγορίες με το χαρακτηριστικό της αποκλειστικότητας (τα μέλη κάθε κατηγορίας εντάσσονται μόνο σε αυτήν και σε καμία άλλη) (Βάμβουκας,1988).

3. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης ιδρύθηκε (Ν. 1268/1982, Άρ. 46, παρ. Γ' Π.Δ. 320/1983, (Άρ. 1, παρ.2) με έδρα το Ρέθυμνο και την επωνυμία 'Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών' και το 2001 μετονομάστηκε σε 'Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης' «χωρίς μεταβολή του γνωστικού του αντικειμένου» (Π.Δ. 318/2001 Άρ. 1). Από το Ακαδ. Έτος 1995-96 εντάχθηκε μαζί με το Π.Τ.Δ.Ε. του Παν/μίου Κρήτης στη νεοϊδρυθείσα τότε 'Σχολή Επιστημών Αγωγής' του Παν/μίου Κρήτης (Π.Δ. 2/1995).

Το Π.Τ.Π.Ε. άρχισε τη λειτουργία του από το Ακαδ. Έτος 1987-88. Έως την έναρξη του Ακαδ. Έτους 2006-07 έχουν εγγραφεί στο Τμήμα 2645 φοιτητές και έχουν πάρει πτυχίο 1150. Σήμερα (Σεπτέμβριος 2006) είναι εγγεγραμμένοι 541 ενεργοί φοιτητές και 100 λιμνάζοντες. Η μεγάλη απώλεια των φοιτητών κατά τα πρώτα έτη των σπουδών τους οφείλεται και στις μετεγγραφές αλλά και στο γεγονός ότι πολλοί έδιναν ξανά Πανελλαδικές εξετάσεις και εισαγόμενοι σε άλλο Τμήμα μεγαλύτερης προτίμησής τους διέκοπταν τη φοίτησή τους στο Π.Τ.Π.Ε., όπως έχει παρατηρηθεί και σε άλλα Τμήματα περιφερειακών Πανεπιστημίων (Βουιδάσκης, 2000). Από το Ακαδ. Έτος 1994-95 λειτουργεί Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Επιστήμες της Αγωγής δύο κύκλων που οδηγεί στην απονομή Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης σε συγκεκριμένες κάθε φορά επιστημονικές περιοχές και Διδακτορικό Δίπλωμα στις Επιστήμες της Αγωγής. Το Πρόγραμμα αυτό αναδιαρθρώθηκε το 2000 και το 2006. Μέχρι σήμερα (Σεπτέμβριος 2006) έχουν απονεμηθεί 29 Μεταπτυχιακά Διπλώματα Ειδίκευσης και 3 Διδακτορικά Διπλώματα. Από το Ακαδ. Έτος 1998-99 ιδρύθηκε και λειτουργεί ενταγμένο στο Π.Τ.Π.Ε. το 'Διδακταλείο Νηπιαγωγών Κρήτης' (Π.Δ. 128/1998). Μέχρι σήμερα έχουν εγγραφεί 129 μετεκπαιδευόμενοι νηπιαγωγοί και έχουν αποφοιτήσει 88. Το Π.Τ.Π.Ε. έχει επίσης οργανώσει και πέντε συνέδρια, τέσσερα από αυτά διεθνή, σχετικά με θέματα προσχολικής ηλικίας και εκπαίδευσης.

Στην εργασία μας αυτή, λόγω του περιορισμένου χώρου, θα ασχοληθούμε μόνο με τη στελέχωση του Τμήματος με διδακτικό προσωπικό και την οργάνωση των σπουδών σε αυτό.

Βασική προϋπόθεση για την απρόσκοπτη λειτουργία κάθε εκπαιδευτικού ιδρύματος αποτελεί η στελέχωσή του με το απαραίτητο εκπαιδευτικό/διδακτικό προσωπικό. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τα σχετικά στοιχεία που αφορούν το Π.Τ.Π.Ε. Κυρίως μας ενδιαφέρει το διδακτικό προσωπικό που ανήκει στην κατηγορία των Δ.Ε.Π., αφού κατά βάση πρόκειται για διδάσκοντες με την προοπτική της μονιμότητας και της βαθμολογικής εξέλιξης. Επιπλέον τα μέλη Δ.Ε.Π. είναι αυτά που διαμορφώνουν και προσδιορίζουν την ταυτότητα ενός Τμήματος τόσο με τις σπουδές που διαθέτουν (απαραίτητη η κατοχή διδακτορικού τίτλου) όσο και με το ερευνητικό και διδακτικό έργο που αναλαμβάνουν, αλλά και με τη συμμετοχή τους στο διοικητικό έργο του Τμήματος (Δαμανάκης, 1994). Η στελέχωση του Π.Τ.Π.Ε. με επαρκές διδακτικό προσωπικό, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1 αντιμετώπισε αρκετές δυσχέρειες. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά το τέταρτο έτος της λειτουργίας του (Ακαδ. Έτος 1990-91) το Τμήμα διέθετε μόνο τέσσερα (4) μέλη Δ.Ε.Π., κατά 1 λιγότερο από τα πέντε (5) με τα οποία ξεκίνησε τη λειτουργία του κατά το Ακαδ. Έτος 1987-88. Φαίνεται λοιπόν ότι η αντικατάσταση του αποχωρήσαντος μέλους Δ.Ε.Π. δεν κατέστη δυνατή ούτε στο χρονικό πλαίσιο μιας τετραετίας. Έτσι, λοιπόν, το Τμήμα αναγκάζεται να καλύπτει τις διδακτικές του ανάγκες προσλαμβάνοντας συμβασιούχους διδάσκοντες με βάση το Π.Δ. 407/1980 σε διπλάσιο σχεδόν αριθμό από τα μέλη Δ.Ε.Π. Στο τέλος της επόμενης τετραετίας 1994-95 η εκλογή αρκετών από τους προηγούμενους συμβασιούχους σε θέσεις Λεκτόρων και η εκλογή άλλων επιστημόνων στη βαθμίδα του Επίκουρου Καθηγητή δίνει ζωή στο Τμήμα τετραπλασιάζοντας σχεδόν το αριθμό μελών Δ.Ε.Π. της προηγούμενης τετραετίας. Η αύξηση των μελών Δ.Ε.Π. πέρα από την καλύτερη αντιμετώπιση των διδακτικών αναγκών του Τμήματος έχει και άλλη μία σημαντική συνέπεια, αφού οδηγεί στην διοικητική αυτονομία του Τμήματος. Κατά την επόμενη τετραετία δε σημειώνονται σημαντικές αλλαγές στο συνολικό αριθμό των μελών Δ.Ε.Π. του Τμήματος καθώς η εκλογή νέων μελών

αντισταθμίζει την αποχώρηση κάποιων παλαιότερων. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι με την παρέλευση του απαιτούμενου χρόνου σημειώνεται η εξέλιξη των Λεκτόρων και των Επίκουρων καθηγητών στις επόμενες βαθμίδες με αποτέλεσμα την ύπαρξη μελών Δ.Ε.Π. και σε όλες τις βαθμίδες. Νέες εκλογές και εξελίξεις μελών Δ.Ε.Π. σε βαθμό που να υπερκαλύπτεται η αποχώρηση παλαιότερων μελών και να αυξάνονται τα μέλη Δ.Ε.Π. παρατηρούνται τις επόμενες τετραετίες έως και σήμερα (Σεπτέμβριος 2006). Από τη μελέτη του Πίνακα 1 και των Οδηγών Σπουδών του Τμήματος φαίνεται ότι πάγια τακτική του Τμήματος είναι να εκλέγει μέλη Δ.Ε.Π. στην εισαγωγική βαθμίδα του Λέκτορα και σπανίως σε υψηλότερες βαθμίδες. Εξαιρέσεις από την τακτική αυτή σημειώνονται λίγες και οι κυριότερες από αυτές εντοπίζονται κατά την τετραετία 1991-95. Η τακτική αυτή έχει ως αποτέλεσμα ο μεγάλος αριθμός των μελών Δ.Ε.Π. να κατανέμεται στις δύο κατώτερες βαθμίδες.

Όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στα μέλη Δ.Ε.Π. του Τμήματος παρατηρούμε ότι οι πρώτες γυναίκες (τέσσερις συνολικά) εκλέγονται κατά τη δεύτερη τετραετία της λειτουργίας του Τμήματος στη βαθμίδα του Λέκτορα αποτελώντας τ⁴ των μελών Δ.Ε.Π. Κατά τις δύο επόμενες τετραετίες ο συνολικός τους αριθμός δεν αυξάνεται, αλλά εξελίσσονται σε υψηλότερη βαθμίδα. Αντίθετα, κατά την τελευταία τετραετία (2003-06) παρατηρείται σχεδόν διπλασιασμός των γυναικών μελών Δ.Ε.Π. του Τμήματος με υψηλή εκπροσώπηση στις δύο κατώτερες βαθμίδες, ιδιαίτερα σε αυτή του Λέκτορα.

Πίνακας 1. Απόλυτες (N) και σχετικές (%) συχνότητες του διδακτικού προσωπικού του Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του ως προς την επαγγελματική τους κατηγορία και τη βαθμίδα και το φύλο των μελών Δ.Ε.Π.

Έτος	ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ Π.Τ.Π.Ε.								
	Μέλη Δ.Ε.Π.					Άλλες κατηγορίες			Γενικό Σύνολο
	Λ	Ε. Κ.	Α. Κ.	Κ.	Σύνολο	Ε.Ε.ΔΙ.Π	Π.Δ.	Σύνολο	
N(%)	N(%)	N(%)	N(%)	N(%)	N(%)	N(%)	N(%)	N(%)	
1990-91	3(75)	0(0,0)	1(25)	0(0,0)	4(23,5)	6(46,2)	7(53,8)	13(76,5)	17(100)
<i>Γυναίκες</i>	0(0,0)	0(0,0)	0(0,0)	0(0,0)	0(0)	-	-	-	-
1994-95	8(53,3)	6(40,0)	0(0,0)	1(6,7)	15(62,5)	6(66,7)	3(33,3)	9(37,5)	24(100)
<i>Γυναίκες</i>	4(50)	0(0,0)	0(0,0)	0(0,0)	4(26,7)	-	-	-	-
1998-99	2(12,4)	8(50,0)	3(18,8)	3(18,8)	16(59,3)	6(54,5)	5(45,5)	11(40,7)	27(100)
<i>Γυναίκες</i>	1(50,0)	4(50,0)	0(0,0)	0(0,0)	5(31,2)	-	-	-	-
2002-03	5(26,3)	8(42,1)	3(15,8)	3(15,8)	19(76,0)	4(66,7)	2(33,3)	6(24,0)	25(100)
<i>Γυναίκες</i>	1(20,0)	4(50,0)	0(0,0)	0(0,0)	5(26,3)	-	-	-	-
2006-07	8(38,1)	8(38,1)	3(14,3)	2(9,5)	21(63,6)	4(33,3)	8(66,7)	12(36,4)	33(100)
<i>Γυναίκες</i>				0(0,0)		-			

ς	6(75,0)	2(25,0)	1(33,3)		9(42,8)	-	-	-
---	-------------	-------------	-------------	--	---------	---	---	---

Λ.= Λέκτορας, Ε. Κ.= Επίκουρος Καθηγητής, Α. Κ.= Αναπληρωτής Καθηγητής,

Κ.= Καθηγητής, Ε.Ε.ΔΙ.Π.= Ειδικό και Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό,

Π.Δ. 407/80= Διδάσκοντες με βάση το Προεδρικό Διάταγμα 407/80

Στο διδακτικό προσωπικό περιλαμβάνονται όμως και τα μέλη του Ειδικού και Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (Ε.Ε.ΔΙ.Π.) που προσφέρουν διδακτικό έργο στα μαθήματα καλλιτεχνικών εφαρμογών και ξένων γλωσσών και οι συμβασιούχοι διδάσκοντες με βάση το Προεδρικό Διάταγμα 407/1980. Στις θέσεις διδασκόντων με το Π.Δ. 407/1980 προσλαμβάνονται επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων για την κάλυψη όχι μόνο διδακτικών αναγκών στα επιστημονικά αντικείμενα του Τμήματος, αλλά, κατά τις δύο τελευταίες τετραετίες, και για την κάλυψη μαθημάτων τεχνικής φύσεως και ξένων γλωσσών λόγω της μείωσης των μελών Ε.Ε.ΔΙ.Π. Από τον Πίνακα 1 φαίνεται ότι η λειτουργία του Τμήματος υποστηρίζεται δραστικά κατά την πρώτη εικοσαετία λειτουργίας του από τις δύο αυτές κατηγορίες διδακτικού προσωπικού και ότι παρά την αύξηση των μελών Δ.Ε.Π η συμμετοχή τους στο διδακτικό έργο παραμένει κρίσιμη και σημαντική, σε βαθμό που χωρίς αυτούς το Τμήμα δε θα μπορούσε να προσφέρει πλήρες πρόγραμμα σπουδών στους φοιτητές του.

Πίνακας 2. Απόλυτες (N) και σχετικές (%) συχνότητες των μελών Δ.Ε.Π. του Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του ως προς την επιστημονική τους ταυτότητα.

Έτος	Επιστημονική ειδικότητα μελών Δ.Ε.Π. του Π.Τ.Π.Ε.							
	Επιστήμες της Αγωγής		Κοινωνικές Επιστήμες		Άλλες Επιστήμες		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1990-91	1	25,0	1	25,0	2	50,0	4	100
1994-95	6	40,0	5	33,3	4	26,7	15	100
1998-99	6	37,5	6	37,5	4	25,0	16	100
2002-03	5	26,4	7	36,8	7	36,8	19	100
2006-07	6	28,6	6	28,6	9	42,8	21	100

Για τη μελέτη της σύνθεσης των μελών Δ.Ε.Π. του Π.Τ.Π.Ε. ως προς την επιστημονική τους ειδικότητα προχωρήσαμε σε κατάταξή τους σύμφωνα με το γνωστικό αντικείμενο στο οποίο εξελέγησαν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες, κατατάσσοντας τα γνωστικά αντικείμενα σύμφωνα με την τυπολογία των Επιστημών της Αγωγής (Πυργιωτάκης, 2000· Διαμαντόπουλος, 2002· Μετοχιανάκης, 2000) Στις «Επιστήμες της Αγωγής» κατατάχθηκαν τα μέλη Δ.Ε.Π. με γνωστικά αντικείμενα όπως Γενική Παιδαγωγική, Προσχολική Παιδαγωγική, Διδακτική Μεθοδολογία, Ιστορία της Αγωγής κ. ά., στις «Κοινωνικές Επιστήμες» κατατάχθηκαν τα μέλη Δ.Ε.Π. με γνωστικά αντικείμενα από την Ψυχολογία και από την Κοινωνιολογία, ενώ στις «Άλλες Επιστήμες» κατατάχθηκαν όλα τα μέλη Δ.Ε.Π. με γνωστικά αντικείμενα από όλες τις υπόλοιπες επιστήμες, όπως Φιλοσοφία, Ιστορία, Φιλολογία, Θεολογία, Στατιστική, Πληροφορική. Οι κατηγορίες είναι αποκλειστικές, δηλαδή κάθε μέλος Δ.Ε.Π. κατατάχθηκε αποκλειστικά και μόνο σε μία από αυτές. Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 2 κατά την τρίτη και τέταρτη τετραετία λειτουργίας του (οπότε το Τμήμα στελεχώνεται «αξιοπρεπώς» και τα στοιχεία είναι ερμηνεύσιμα) ο αριθμός των μελών Δ.Ε.Π. και των τριών επιστημονικών κατηγοριών είναι παραπλήσιος. Αντίθετα, κατά την τέταρτη και πέμπτη τετραετία εκλέγονται

περισσότερα μέλη Δ.Ε.Π. στις Κοινωνικές και, κυρίως, στις Άλλες Επιστήμες, χωρίς να αντικαθίστανται ούτε τα μέλη Δ.Ε.Π. των Επιστημών της Αγωγής που αποχώρησαν από το Τμήμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία (Σεπτέμβριος 2006) τα μέλη Δ.Ε.Π. που ανήκουν στις Επιστήμες της Αγωγής αποτελούν ένα μικρό μέρος του συνολικού αριθμού Δ.Ε.Π., ίσο με αυτό των μελών Δ.Ε.Π. των Κοινωνικών Επιστημών, και κατά πολύ μικρότερο από εκείνο των μελών Δ.Ε.Π. Άλλων Επιστημών. Παρατηρείται, επομένως, το φαινόμενο σε ένα Τμήμα με γνωστικό αντικείμενα και αποστολή να καλλιεργεί και να προάγει τις Παιδαγωγικές Επιστήμες «με την ακαδημαϊκή και εφαρμοσμένη διδασκαλία και έρευνα» (Π.Δ. 320/1983, Άρ. 2, παρ. 1) τα μέλη Δ.Ε.Π. με γνωστικά αντικείμενα από τις παιδαγωγικές επιστήμες να αποτελούν τη μικρότερη ομάδα του Διδακτικού και Ερευνητικού προσωπικού του. Από τη μελέτη των γνωστικών αντικειμένων εντοπίζουμε μια διαρκή ανισοκατανομή τόσο μεταξύ των μελών Δ.Ε.Π. των Κοινωνικών Επιστημών (υπερτερούν θεαματικά οι εκλεγμένοι με γνωστικά αντικείμενα από την Ψυχολογία) όσο και μεταξύ των μελών Δ.Ε.Π. Άλλων Επιστημών (υπερτερούν θεαματικά οι εκλεγμένοι με γνωστικά αντικείμενα από τις Ανθρωπιστικές ή Θεωρητικές Επιστήμες). Όσον αφορά τα μέλη Δ.Ε.Π. με γνωστικά αντικείμενα από τις Επιστήμες της Αγωγής, αυτά επικεντρώνονται στην Προσχολική Παιδαγωγική (ιδιαίτερα κατά την τελευταία τετραετία) και δεν καλύπτουν ικανοποιητικά και άλλους κλάδους των Επιστημών της Αγωγής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει όμως και η μελέτη των μαθημάτων που αποτελούν το πρόγραμμα σπουδών του Π.Τ.Π.Ε. καθώς από τη δομή του και τα μαθήματα που περιλαμβάνει προκύπτει η επιστημονική ταυτότητα του πτυχιού του Τμήματος, όπως διαμορφώνεται μέσα από αυτά (Δαμανάκης, 1994). Στο Π.Τ.Π.Ε. προσφέρονται οι εξής τύποι μαθημάτων: παραδόσεις, διδακτικές ασκήσεις, σεμινάρια εκ των οποίων ένα πτυχιακής εργασίας, εργαστήρια. Μόνο για τους δύο πρώτους τύπους μαθημάτων αναφέρονται στον Οδηγό Σπουδών (Ο.Σ.) συγκεκριμένοι τίτλοι και περιεχόμενα, ενώ όσον αφορά τους δύο άλλους τύπους δεν αναφέρονται τίτλοι και περιεχόμενα καθώς προσφέρονται σύμφωνα με τις διδακτικές ανάγκες και δυνατότητες του Τμήματος με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να είναι καθ' έτος μεταβαλλόμενος τόσο συνολικά όσο και κατά επιστήμη (π.χ. κατά το Ακαδ. Έτος 2002-03 προσφέρθηκαν 23 Σεμινάρια εκ των οποίων 5 από τις Επιστήμες της Αγωγής, ενώ το Ακαδ. Έτος 2006-07 προσφέρονται 29 Σεμινάρια εκ των οποίων 6 από τις Επιστήμες της Αγωγής). Στον Ο.Σ. αναφέρεται μόνο ο αριθμός σεμιναρίων που πρέπει να περάσει ο φοιτητής συνολικά και κατά επιστημονική περιοχή (π.χ. στον Ο.Σ. του Ακαδ. Έτους 2006-07 αναφέρονται 4 Σεμινάρια, 1 από κάθε επιστημονική περιοχή και 1 Πτυχιακής Εργασίας από όποια επιστημονική περιοχή επιθυμεί ο φοιτητής). Για το λόγο αυτό προκειμένου να μελετήσουμε τις επιστημονικές περιοχές που καλύπτονται από τα μαθήματα του Ο.Σ. δεν προσμετρήσαμε τα σεμινάρια αλλά μόνο τα μαθήματα που αναφέρονται με συγκεκριμένο τίτλο και περιεχόμενο στον Ο.Σ. Ακολουθώντας την ταξινόμηση των μαθημάτων σε επιστημονικές περιοχές όπως αναφέρεται στον Ο.Σ τα κατατάξαμε στις εξής αποκλειστικές κατηγορίες: Επιστήμες της Αγωγής (εδώ εντάσσονται μαθήματα όπως Προσχολική Παιδαγωγική, Διδακτική Μεθοδολογία, Ιστορία της Αγωγής, Συγκριτική Παιδαγωγική κ.ά.), Κοινωνικές Επιστήμες (μαθήματα Ψυχολογίας και Κοινωνιολογίας), Άλλες Επιστήμες, (μαθήματα Φιλοσοφίας, Ιστορίας, Φιλολογίας, Θεολογίας, Στατιστικής, Πληροφορικής), Καλλιτεχνικών – Ξένης γλώσσας (μαθήματα Μουσικής, Καλλιτεχνικών, Φυσικής Αγωγής, Αγγλικών, Γαλλικών, Γερμανικών, Ιταλικών) και Διδακτικές Ασκήσεις. Δεν εντάσσουμε τις Διδακτικές Ασκήσεις στην κατηγορία των Επιστημών της Αγωγής και τις αντιμετωπίζουμε ως ξεχωριστή κατηγορία αφενός διότι (διαδικαστικά/οργανωτικά) δεν υπάρχει το στοιχείο της παράδοσης από τους θεαρούμενους προς τους φοιτητές όπως στα μαθήματα των υπόλοιπων κατηγοριών και αφετέρου διότι θεωρούμε πως στη Διδακτική Άσκηση ο φοιτητής χρησιμοποιεί γνώσεις που παίρνει από το σύνολο των μαθημάτων που παρακολουθεί και όχι μόνο από τα μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής.

Πίνακας 3. Απόλυτες (N) και σχετικές (%) συχνότητες των μαθημάτων του Οδηγού Σπουδών του Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του ως προς την επιστημονική τους περιοχή.

Έτος	Μαθήματα του Οδηγού Σπουδών του Π.Τ.Π.Ε. ως προς την επιστημονική τους περιοχή				Σύνολο
	Επιστήμες	Κοινωνικές	Άλλες	Καλλιτεχνικά, Διδακτική	

	της Αγωγής		Επιστήμες		Επιστήμες		Ξένη γλώσσα		Άσκηση			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1990-91	29	41,4	12	17,1	7	10,0	16	22,9	6	8,6	70	100
1994-95	31	31,7	23	23,8	21	21,7	16	16,6	6	6,2	97	100
1998-99	39	35,1	25	22,5	25	22,5	16	14,5	6	5,4	111	100
2002-03	43	35,6	20	22,3	27	22,3	16	13,2	5	4,1	121	100
2006-07	48	34,0	37	24,1	34	24,1	17	12,1	5	3,6	141	100

Από την ανάγνωση του Πίνακα 3 φαίνεται ότι σε όλη τη διάρκεια της εικοσαετούς λειτουργίας του Π.Τ.Π.Ε. προστίθενται στον Ο.Σ. νέα μαθήματα με αποτέλεσμα στο τέλος της 5^{ης} τετραετίας (Ακαδ. Έτος 2002-03) να έχουν διπλασιαστεί τα μαθήματα που περιλαμβάνονταν στον Ο.Σ. κατά το τέλος της 1^{ης} τετραετίας (Ακαδ. Έτος 1990-91) της λειτουργίας του. Παρατηρείται επίσης μία θεαματική αύξηση των μαθημάτων που ανήκουν στις επιστημονικές περιοχές των Κοινωνικών Επιστημών (τριπλασιασμός) και των Άλλων Επιστημών (πενταπλασιασμός) και ανάλογη αύξηση του εκατοστιαίου ποσοστού των δύο αυτών κατηγοριών μαθημάτων στο σύνολο των μαθημάτων του Ο.Σ. Η αύξηση των μαθημάτων των Επιστημών της Αγωγής είναι σημαντική αλλά όχι ανάλογη με αυτή που παρατηρείται στις δύο προηγούμενες κατηγορίες μαθημάτων με αποτέλεσμα το εκατοστιαίο ποσοστό τους στο σύνολο των μαθημάτων του Ο.Σ. να περιοριστεί αισθητά. Η αύξηση των μαθημάτων των τριών αυτών κατηγοριών σε συνδυασμό με το σταθερό αριθμό των μαθημάτων Καλλιτεχνικών και Ξένων γλωσσών και τη μείωση ενός επιπέδου/μαθήματος στις Διδακτικές Ασκήσεις οδηγεί σε συνεχή μείωση το εκατοστιαίο ποσοστό των δύο αυτών κατηγοριών μαθημάτων. Οι παρατηρήσεις αυτές δείχνουν ότι τα μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής καταλαμβάνουν κατά τα τελευταία 12 Άκαδ. Έτη το 1/3 του συνόλου των μαθημάτων του Ο.Σ. του Π.Τ.Π.Ε.

Αν και η μελέτη του Ο.Σ. μας δίνει μια εικόνα του επιστημονικού προσανατολισμού του Τμήματος και της ταυτότητας των αποφοίτων του, θεωρούμε ότι μια περισσότερο ρεαλιστική προσέγγιση των στοιχείων αυτών προκύπτει από τη μελέτη των μαθημάτων όλων των τύπων και των κατηγοριών, στα οποία πρέπει να εξεταστεί επιτυχώς ο φοιτητής για να λάβει το πτυχίο του νηπιαγωγού. Η μελέτη αυτή θα επιχειρηθεί με δύο τρόπους: με βάση τον τύπο των μαθημάτων και με βάση την επιστημονική τους περιοχή.

Από τη μελέτη των Ο.Σ. του Τμήματος προκύπτει ότι στο Π.Τ.Π.Ε. υπάρχουν δύο μεγάλοι τύποι μαθημάτων, τα «Υποχρεωτικά κορμού» και τα «Κατ' επιλογήν υποχρεωτικά» (ή «Υποχρεωτικά επιλεγόμενα»). Στα Υποχρεωτικά κορμού περιλαμβάνονται συγκεκριμένα μαθήματα από όλες τις επιστημονικές περιοχές και οι Διδακτικές Ασκήσεις των οποίων ο ακριβής τίτλος και το περίγραμμα υπάρχει στον Ο.Σ., καθώς και ο ακριβής αριθμός συνολικά και κατά επιστημονική περιοχή των προσανατολισμένων στη βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα Σεμιναρίων (ένα εκ των οποίων είναι Σεμινάριο Πτυχιακής εργασίας) και Εργαστηριακών μαθημάτων. Στα Κατ' επιλογήν υποχρεωτικά περιλαμβάνονται όλα τα υπόλοιπα μαθήματα που προσφέρονται από το Τμήμα (των οποίων ο ακριβής τίτλος και το περίγραμμα υπάρχει στον Ο.Σ.) και ο αριθμός τριών (3) ελεύθερα επιλεγόμενων μαθημάτων («ελεύθερες επιλογές») από άλλα Τμήματα του Πανεπιστημίου. Από αυτά ο φοιτητής μπορεί να επιλέξει όσα χρειάζεται για να συμπληρώσει τον απαιτούμενο αριθμό μαθημάτων για την απόκτηση του πτυχίου του. Αυτή η τυπολογία των απαιτούμενων για τη λήψη του πτυχίου μαθημάτων παραμένει σε γενικές γραμμές σταθερή κατά τα πρώτα 20 έτη λειτουργίας του Π.Τ.Π.Ε. και παρουσιάζεται στον Πίνακα 4.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Απόλυτες (N) και σχετικές (%) συχνότητες των απαιτούμενων μαθημάτων για την απονομή πτυχίου από το Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του ως προς τον τύπο και την επιστημονική τους περιοχή.

Υποχρεωτικά μαθήματα κατά επιστημονική περιοχή	Σύνολο	Επιλε-	Γενικό
--	--------	--------	--------

Έτος	Επιστή- μες Αγωγής		Κοιν/κές Επιστή- μες		Άλλες Επιστή- μες		Καλ/χνικά, Ξένη Γλώσσα		Διδακτι- κή Άσκηση		Σεμινά- ρια, Ερ- γαστήρια		Υποχρεωτικών γόμενα		Σύνολο			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
1990-91	6	11,5	3	5,8	3	5,8	13	25,0	6	11,5	7	13,5	38	73,1	14	26,9	52	100
1994-95	8	15,7	3	5,9	3	5,9	13	25,5	6	11,8	5	9,7	38	74,5	13	25,5	51	100
1998-99	9	17,7	3	5,9	5	9,8	11	21,6	6	11,8	5	9,8	39	76,6	12	23,4	51	100
2002-03	7	13,5	3	5,8	4	7,7	9	17,3	5	9,6	6	11,5	34	65,4	18	34,6	52	100
2006-07	10	19,2	4	7,7	5	9,6	6	11,6	5	9,6	5	9,6	35	67,3	17	32,7	52	100

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4 το Π.Τ.Π.Ε. παρέχει μεγάλη ελευθερία στους φοιτητές του να διαμορφώσουν το πρόγραμμα σπουδών τους σύμφωνα με τις προσωπικές τους επιλογές, αφού τα επιλεγόμενα από τους φοιτητές μαθήματα ακολούθησαν αυξητική πορεία με αποτέλεσμα κατά την τελευταία οκταετία να αποτελούν το 1/3 των απαιτούμενων για την απόκτηση του πτυχίου μαθημάτων.

Όσον αφορά την επιστημονική περιοχή των απαιτούμενων για την απόκτηση του πτυχίου μαθημάτων αυτή μπορεί να μελετηθεί μόνο για τα σαφώς καθορισμένα υποχρεωτικά μαθήματα και όχι για τα επιλεγόμενα που συνήθως είναι διαφορετικά για κάθε φοιτητή. Από τον Πίνακα 4 φαίνεται ότι κατά τα πρώτα 20 έτη λειτουργίας του Π.Τ.Π.Ε. υπήρξε αυξητική τάση των μαθημάτων από τις Επιστήμες της Αγωγής και σαφής μειωτική τάση των μαθημάτων Καλλιτεχνικών και ξένης γλώσσας, των Σεμιναρίων και των Διδακτικών Ασκήσεων. Τα μαθήματα από τις Κοινωνικές και τις Άλλες Επιστήμες παρέμειναν σταθερά και κατά την τελευταία τετραετία αυξήθηκαν ελαφρά. Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση ότι ο φοιτητής του Π.Τ.Π.Ε. μπορεί να αποκτήσει το πτυχίο του νηπιαγωγού και να διοριστεί στην εκπαίδευση αρκεί κατά τη διάρκεια των τετραετών σπουδών του να εξεταστεί επιτυχώς σε 10 περίπου μαθήματα Επιστημών της Αγωγής, σε 1 Σεμινάριο της αυτής επιστημονικής περιοχής και σε 5 επίπεδα Διδακτικής Άσκησης. Μελετώντας τους Ο.Σ. κάθε τετραετίας μπορούμε να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι ο φοιτητής μπορεί επιλέγοντας τα περισσότερα ή όλα τα επιλεγόμενα μαθήματα από επιστημονικές περιοχές εκτός των Επιστημών της Αγωγής είναι δυνατόν με ένα ποσοστό μαθημάτων Επιστημών της Αγωγής που ανέρχεται στο 20-30% των συνολικών μαθημάτων του να αποκτήσει το πτυχίο του νηπιαγωγού και να υπηρετήσει στην ιδιωτική και δημόσια εκπαίδευση.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο παράγοντας που επηρεάζει σημαντικά τον αριθμό μαθημάτων, πέραν των υποχρεωτικών που θα πάρει ο φοιτητής από κάθε επιστημονική περιοχή, είναι ο αριθμός των προσφερόμενων μαθημάτων από τις αντίστοιχες περιοχές: Όταν τα προσφερόμενα μαθήματα από μία επιστημονική περιοχή υπερκαλύπτουν τα υποχρεωτικά μαθήματα αυτής της περιοχής (τα οποία προσφέρονται κάθε Ακαδ. Έτος) έχει τη δυνατότητα ο φοιτητής να επιλέξει και άλλα μαθήματα από την ίδια επιστημονική περιοχή. Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα μαθήματα που προσφέρθηκαν από το Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης κάθε 4^ο έτος της εικοσαετούς λειτουργίας του ως προς την επιστημονική τους περιοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Απόλυτες (N) και σχετικές (%) συχνότητες των προσφερόμενων μαθημάτων από το Π.Τ.Π.Ε. του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του ως προς την επιστημονική τους περιοχή.

Έτος	Προσφερόμενα μαθήματα κατά επιστημονική περιοχή												Σύνολο	
	Επιστή- μες Αγωγής		Κοιν/κές Επιστή- μες		Άλλες Επιστή- μες		Καλ/χνικά, Ξένη Γλώσσα		Διδακτι- κή Άσκηση		Σεμινά- ρια, Ερ- γαστήρια			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1990-91	8	20,0	6	15,0	4	10,0	16	40,0	6	15,0	-	-	40	100
1994-95	13	17,3	7	9,4	9	12,0	16	21,3	6	8,0	24	32,0	75	100
1998-99	17	21,2	6	7,5	12	15,0	16	20,0	6	7,5	23	28,8	80	100
2002-03	12	14,1	11	13,0	14	16,5	16	18,8	5	5,8	27	31,8	85	100
2006-07	17	19,5	9	10,3	11	12,7	14	16,1	5	5,8	31	35,6	87	100

Παρατηρούμε ότι στη δεύτερη τετραετία λειτουργίας του Π.Τ.Π.Ε. τα προσφερόμενα μαθήματα σχεδόν διπλασιάζονται. Η αυξητική αυτή προσφορά μαθημάτων συνεχίζεται, αν και με πολύ μικρότερους ρυθμούς, προφανώς λόγω και της μικρότερης αύξησης των μελών Δ.Ε.Π. (βλ. Πίνακα 1) και κατά τις επόμενες τετραετίες. Αν και σε απόλυτες συχνότητες σταθερά παραμένουν τα προσφερόμενα μαθήματα Καλλιτεχνικών και Ξένης Γλώσσας, η σχετική τους συχνότητα μειώνεται διαρκώς λόγω της συνεχώς αυξανόμενης προσφοράς μαθημάτων από τις τρεις άλλες επιστημονικές περιοχές. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι τα μαθήματα Επιστημών της Αγωγής παίρνουν τις πιο υψηλές τους σχετικές συχνότητες γύρω στο 20% των προσφερόμενων μαθημάτων. Αποτελούν, δηλαδή, το 1/5 των προσφερόμενων μαθημάτων με σχετική συχνότητα ενίοτε μικρότερη από εκείνη των καλλιτεχνικών μαθημάτων και πολύ κοντά σε αυτές των μαθημάτων Κοινωνικών και Άλλων Επιστημών. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η μεγάλη πλειονότητα των προσφερόμενων Σεμιναρίων (ένα εκ των οποίων είναι και αυτό της Πτυχιακής Εργασίας), των μαθημάτων, δηλαδή, που επιχειρούν την κατάκτηση γνώσεων μέσα από την προσωπική έρευνα (βιβλιογραφική ή εμπειρική) του φοιτητή, ανήκει σε Επιστήμες πέραν των Επιστημών της Αγωγής λόγω του περιορισμένου αριθμού μελών Δ.Ε.Π. αυτού του επιστημονικού χώρου στο Τμήμα. Δηλαδή, σε ένα Τμήμα Επιστημών Αγωγής ο φοιτητής παίρνει αναγκαστικά περισσότερα σεμινάρια επιστημών άλλων από αυτήν που αποτελεί το γνωστικό αντικείμενο του Τμήματος. Πρέπει, όμως να σημειωθεί ότι καταβάλλεται προσπάθεια από τα μέλη Δ.Ε.Π. που δεν ανήκουν στις Επιστήμες της Αγωγής τα θέματα των Σεμιναρίων που προσφέρουν να έχουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σχέση με την εκπαίδευση. Τέλος, αν διαβάσουμε τον Πίνακα 5 συγκριτικά με τον Πίνακα 4 διαπιστώνουμε ότι τα προσφερόμενα μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής υπερκαλύπτουν μεν τα Υποχρεωτικά αυτής της κατηγορίας, ποτέ όμως στο τριπλάσιο όπως συμβαίνει με τα μαθήματα των άλλων επιστημονικών περιοχών. Επομένως, προσφέρεται στο φοιτητή προκειμένου να επιλέξει μαθήματα πέραν των υποχρεωτικών μικρότερη ποικιλία μαθημάτων από τις Επιστήμες της Αγωγής και μεγαλύτερη ποικιλία μαθημάτων από τις άλλες επιστημονικές περιοχές.

4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας στους Ο. Σ. και στο Αρχείο του Π.Τ.Π.Ε. σχετικά με τη στελέχωση και τα μαθήματά του οδηγούν σε διαπιστώσεις και προβληματισμούς σχετικά με την πορεία του Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του και την επιστημονική ταυτότητα του Τμήματος και των αποφοίτων του.

Η στελέχωση του Π.Τ.Π.Ε. φαίνεται ότι γνώρισε τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν όλα τα νεοϊδρυθέντα Παιδαγωγικά Τμήματα: ελλιπής και αργοπορημένη στελέχωση με αποτέλεσμα όχι μόνο προβλήματα στο διδακτικό έργο, αλλά και έλλειψη διοικητικής αυτονομίας (χαυρογιώργος, 1988 · Μπουζάκης, 1987· Μιχαηλίδης, 1994· Δαμανάκης, 1994). Είναι αξιοσημείωτο ότι το κύριο πρόβλημα της στελέχωσης του τμήματος με διδακτικό προσωπικό κυρίως κατά την 1^η τετραετία αφορά τα μέλη Δ.Ε.Π., ενώ, αντίθετα, υπήρξαν διορισμοί μελών Ε.Ε.ΔΙ.Π. και αρκετές συμβάσεις διδασκόντων με βάση το Π.Δ.407/80 ώστε να καλύπτονται οι ανάλογες διδακτικές ανάγκες. Η ικανοποιητική αρχική

στελέχωση του Τμήματος με μέλη Ε.Ε.ΔΙ.Π. εξηγείται από το γεγονός ότι διδάσκουν μαθήματα τεχνικής και εφαρμοσμένης φύσεως (καλλιτεχνικά, φυσική αγωγή) τα οποία κατά παράδοση αποτελούν βασική προϋπόθεση για τη διδακτική κατάρτιση του νηπιαγωγού (Μπουζάκης – Τζήκας, 1998) και ξένες γλώσσες, απαραίτητες και την προσέγγιση ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας. Τα μαθήματα αυτά είναι υποχρεωτικά σε όλα τα Π.Τ.Π.Ε. (Σταμέλος, 1999). Η ποικιλία των επιστημονικών ειδικοτήτων και του διδακτικού έργου που αναλαμβάνουν οι διδάσκοντες με το Π.Δ. 407/1980 καθώς και ο ασταθής αριθμός των παρεχόμενων θέσεων αναδεικνύουν μεν τη σημαντική συμβολή τους στο Τμήμα, αλλά δεν επιτρέπουν κάποια περαιτέρω διερεύνησή της (π.χ. ειδικότητες, μαθήματα που διδάσκουν) τουλάχιστον στο πλαίσιο της εργασίας αυτής. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι παρά τη θεαματική αύξηση των μελών Δ.Ε.Π. οι διδάσκοντες με βάση το Π.Δ.407/1980 συνεχίζουν να καλύπτουν σημαντικό μέρος των διδακτικών αναγκών του Τμήματος οι οποίες αυξάνονται επειδή αφενός αυξάνεται ο αριθμός των φοιτητών και αφετέρου δίδεται έμφαση τόσο στην κατάκτηση της γνώσης από τους φοιτητές με έρευνα στο πλαίσιο Σεμιναρίων με ολιγομελείς ομάδες φοιτητών όσο και στη σύνδεση των θεωρητικών πανεπιστημιακών μαθημάτων με την εκπαιδευτική πράξη στο πλαίσιο των Διδακτικών Ασκήσεων (Παπακωνσταντίνου, 1994· Κοσσυβάκη, 2003). Από τα παραπάνω φαίνεται ότι κατάλληλος προγραμματισμός των διδακτικών αναγκών και των ερευνητικών δραστηριοτήτων του Τμήματος μπορεί να εξυπηρετηθεί μόνο από την αναγκαία προκήρυξη νέων θέσεων για νέα μέλη Δ.Ε.Π.

Η συμμετοχή των γυναικών στα μέλη Δ.Ε.Π. του Τμήματος ακολούθησε την πορεία που έχει παρατηρηθεί γενικότερα σε άλλα πανεπιστημιακά και ειδικότερα στα Παιδαγωγικά Τμήματα: την αρχική μεγάλη πλειονότητα των ανδρών στα μέλη Δ.Ε.Π. διαδέχθηκε η εισαγωγή των γυναικών στις χαμηλότερες βαθμίδες, κυρίως σε αυτήν του Λέκτορα (Οικονομίδης, υπό δημοσίευση). Η σχετική έρευνα έχει δείξει ότι οι γυναίκες βρήκαν πιο «πρόσφορο έδαφος» για την κατάληψη θέσεων Δ.Ε.Π. στα Π.Τ.Π.Ε. παρά στα Π.Τ.Δ.Ε. και σήμερα οι γυναίκες αποτελούν την πλειονότητα των μελών Δ.Ε.Π. στα Π.Τ.Π.Ε. συγκεντρώνοντας την κύρια «δύναμη» τους στις δύο χαμηλότερες βαθμίδες (Οικονομίδης, υπό δημοσίευση). Το Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης παραμένει το Τμήμα με το μικρότερο ποσοστό γυναικών μελών Δ.Ε.Π. από όλα τα αντίστοιχα Π.Τ.Π.Ε. των Ελληνικών Πανεπιστημίων. Βέβαια, με βάση και τις πλέον πρόσφατες εκλογές μελών Δ.Ε.Π. στο Τμήμα φαίνεται ότι η γενική τάση επικράτησης των γυναικών στα μέλη Δ.Ε.Π. των Παιδαγωγικών Τμημάτων είναι ισχυρή και όσον αφορά το συγκεκριμένο Τμήμα.

Ο αριθμός των μελών Δ.Ε.Π. κατά επιστημονική περιοχή εξετάζεται διότι συνδέεται με την επιστημονική ταυτότητα του Τμήματος (Σταμέλος – Εμβαλωτής, 2001· Δαμανάκης, 1994) και κατ' επέκταση με την ταυτότητα του πτυχιούχου που το Τμήμα θεωρεί ότι πρέπει να διαμορφώσει και οδηγεί τη συζήτηση στο ερώτημα «Από ποιες επιστήμες και σε ποιο βαθμό/ποσοστό πρέπει να προέρχονται τα μέλη Δ.Ε.Π. ενός Παιδαγωγικού Τμήματος;». Είναι παραδεκτό ότι τα Παιδαγωγικά Τμήματα έχουν σε έντονο βαθμό το χαρακτηριστικό της πολυεπιστημονικότητας αφού πρέπει να εφοδιάσουν το φοιτητή με γνώσεις όσον αφορά τον μαθητή, τη διδασκαλία και το ίδιο το διδακτικό αντικείμενο (Κωνσταντίνου & Εμβαλωτής, 2001). Έτσι, σε ένα Τμήμα που προάγει την έρευνα και τη διδασκαλία σε θέματα Εκπαίδευσης, (ιδιαίτερα της Προσχολικής) και εκπαιδεύει μελλοντικούς εκπαιδευτικούς/νηπιαγωγούς χρειάζονται επιστήμονες όχι μόνο Παιδαγωγοί, αλλά και Ψυχολόγοι, Κοινωνιολόγοι, όπως και Φιλολόγοι, Στατιστικοί, Πληροφορικοί κ.ά. Το ζήτημα είναι ότι η στελέχωση του Τμήματος με μέλη Δ.Ε.Π. κατά επιστήμη πρέπει να εξυπηρετεί το Τμήμα στην επίτευξη των σκοπών ίδρυσής του και στη μελέτη του κατεξοχήν γνωστικού του αντικείμενου, το οποίο στην περίπτωση του Π.Τ.Π.Ε. είναι η Παιδαγωγική Επιστήμη (Ν. 1268/1982, Άρ.6, παρ. 2. Π.Δ. 380/1983, Άρ. 2). Από την έρευνά μας προκύπτει ότι στο Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μιου Κρήτης κατά την πρώτη εικοσαετία της λειτουργίας του υπηρετούσε και συνεχίζει να υπηρετεί μικρός αριθμός μελών Δ.Ε.Π. από τις Επιστήμες της Αγωγής σε σύγκριση με τον αριθμό των μελών Δ.Ε.Π. από άλλες επιστήμες, κάτι που έχει επισημανθεί και σε άλλα παιδαγωγικά Τμήματα (Σταμέλος, 1999· Αντωνίου, 2002). Επίσης, η παρατηρούμενη και σε άλλα Τμήματα πλειονότητα μελών Δ.Ε.Π. προερχόμενων από επιστήμες άλλες από αυτές της Αγωγής θεωρείται ότι συνεχίζει το αρνητικό πρότυπο του εγκυκλοπαιδισμού των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και Σχολών Νηπιαγωγών και ότι οδηγεί στο μοντέλο του «μικροφιλόλογου» ή του «μικρομαθηματικού», και όχι στο μοντέλο του παιδαγωγού επαγγελματία νηπιαγωγού (Δαμανάκης, 1985· Μπουζάκης, 1987, Σταμέλος, 1999). Φαίνεται ότι ίσως η ταυτότητα των Παιδαγωγικών Τμημάτων ως φορέων ανάπτυξης των Παιδαγωγικών Επιστημών δεν έχει ακόμη παγιωθεί, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό σε όλες τις περιπτώσεις (Δαμανάκης, 1994). Όταν ένα Τμήμα δε διαθέτει ικανό αριθμό επιστημόνων από τον χώρο που κατεξοχήν θεραπεύει ανταποκρίνεται στο σκοπό ίδρυσής του και υπηρετεί επαρκώς το γνωστικό του αντικείμενο; Επιπλέον, ο μικρός αριθμός των μελών Δ.Ε.Π. που ανήκουν στις Επιστήμες της Αγωγής ούτε μεγάλη διασπορά

των γνωστικών αντικειμένων εξασφαλίζει έτσι ώστε να καλύπτεται ένα ευρύ φάσμα των Επιστημών αυτών ούτε έμφαση σε συγκεκριμένους τομείς τους (πέρα από την Προσχολική Παιδαγωγική) επιτρέπει, αφού τα ίδια μέλη Δ.Ε.Π. πρέπει να ταυτόχρονα να εξασφαλίζουν τόσο την ευρύτερη παιδαγωγική συγκρότηση όσο και τη διδακτική κατάρτιση των μελλοντικών νηπιαγωγών. Επομένως ο μικρός αριθμός μελών Δ.Ε.Π. από τις Επιστήμες της Αγωγής εμποδίζει το Π.Τ.Π.Ε. στην ανάπτυξη των Παιδαγωγικών Επιστημών.

Η συνεχής αύξηση του αριθμού των μαθημάτων που περιλαμβάνονται στον Ο.Σ. του Τμήματος ερμηνεύεται τόσο από την αύξηση των μελών Δ.Ε.Π. και την εναλλαγή τους στο Τμήμα, αφού με βάση τα ερευνητικά και διδακτικά τους ενδιαφέροντα προσθέτουν σχετικά μαθήματα στον Ο.Σ., όσο και από την εισαγωγή επιστημονικών αντικειμένων που απασχολούν τις τελευταίες πενταετίες την ελληνική κοινωνία και εκπαίδευση (π.χ. Διαπολιτισμική Παιδαγωγική, Πληροφορική στην Εκπαίδευση, Βιοηθική). Η αριθμητική και ποσοστιαία αύξηση των μαθημάτων Κοινωνικών και Άλλων Επιστημών είναι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των μαθημάτων Επιστημών της Αγωγής αφενός λόγω του μεγαλύτερου αριθμού μελών Δ.Ε.Π. από αυτές τις δύο επιστημονικές κατηγορίες και αφετέρου λόγω του αρκετά μεγάλου αριθμού μαθημάτων Επιστημών της Αγωγής που εξαρχής υπήρχαν στον Ο.Σ., όπως είναι αναμενόμενο για ένα Παιδαγωγικό Τμήμα. Ο Ο.Σ. κάθε τμήματος λειτουργεί ως δηλωτικό της ταυτότητας του Τμήματος αλλά και των προθέσεων του για την εκπαίδευση που επιθυμεί να παράσχει στους φοιτητές του και μέσω αυτής για την επιστημονική ταυτότητα που επιθυμεί να διαμορφώσουν οι πτυχιούχοι του (Δαμανάκης, 1994). Υπό το πρίσμα αυτό θεωρούμε ότι η κυριαρχία των μαθημάτων Επιστημών της Αγωγής στον Ο.Σ. δείχνει τη σαφή πρόθεση του Π.Τ.Π.Ε. να προετοιμάσει επιστήμονες με στερη παιδαγωγική συγκρότηση και διδακτική κατάρτιση που θα μπορούν να διδάξουν ως επαγγελματίες εκπαιδευτικοί/νηπιαγωγοί. Ας μη ξεχνάμε όμως ότι ο Ο.Σ. έχει δυναμική ισχύ: περιλαμβάνει τα μαθήματα που θα μπορούσαν να προσφερθούν από το Τμήμα. Ούτε όλα αυτά προσφέρονται, αλλά, και αυτό αν συνέβαινε, ο φοιτητής δεν θα μπορούσε να εξεταστεί σε όλα παρά μόνο σε όσα χρειάζεται για να πάρει το πτυχίο του, δηλαδή στα 35 καθορισμένα από το Τμήμα ως υποχρεωτικά και σε άλλα 17 (εκ των οποίων 3 ως ελεύθερη επιλογή από άλλα Τμήματα ενδέχεται να μην υπάρχουν στον Ο.Σ. του Π.Τ.Π.Ε.). Επομένως η σχετική συχνότητα με την οποία τα μαθήματα κάθε επιστημονικής περιοχής εμφανίζονται στον Ο.Σ. (Πίνακας 3) αποκλίνει συνήθως αρκετά από την αντίστοιχη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται στην «Καρτέλα Αναλυτικής Βαθμολογίας» του φοιτητή, όπου φαίνονται αναλυτικά τα μαθήματα που δήλωσε και η βαθμολογία που πέτυχε. Όσον αφορά τα μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής που μας ενδιαφέρουν περισσότερο λόγω του γνωστικού αντικείμενου του Τμήματος, φαίνεται ότι στον Ο.Σ. περιλαμβάνονται αρκετά μαθήματα «μη ενεργά», δηλαδή μαθήματα που έχουν να διδαχθούν αρκετά Ακαδ. Έτη είτε λόγω έλλειψης κατάλληλου διδακτικού προσωπικού είτε λόγω αντιμετώπισης επιτακτικότερων διδακτικών αναγκών του Τμήματος. Έτσι από τα 47 μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής που περιλαμβάνονται στον Ο.Σ. προσφέρονται κάθε Ακαδ. Έτος τα υποχρεωτικά και ανάλογα με τις διδακτικές υποχρεώσεις του μικρού αριθμού των μελών Δ.Ε.Π., που προσφέρουν και Διδακτικές Ασκήσεις και Σεμινάρια Παιδαγωγικών (υποχρεωτικά για τους φοιτητές), προσφέρεται ένας μικρός αριθμός επιλεγόμενων μαθημάτων από τις Επιστήμες της Αγωγής. Τα στοιχεία αυτά εντοπίστηκαν παραπάνω κατά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων σχετικά με τα προσφερόμενα μαθήματα (Πίνακας 5) και δείχνουν ότι τελικά ένας μικρός αριθμός μαθημάτων Επιστημών της Αγωγής από αυτά του Ο.Σ. προσφέρονται κάθε Ακαδ. Έτος. Όσον αφορά την οργάνωση των μαθημάτων των Επιστημών της Αγωγής που περιλαμβάνονται στον Ο.Σ. από τη σχετική μελέτη παρατηρούμε ότι με εξαίρεση αυτά που αφορούν τη Διδακτική Μεθοδολογία, τα μαθήματα δεν οργανώνονται σε ευρύτερα γνωστικά αντικείμενα, ώστε να φαίνεται ποια επιμέρους γνωστικά αντικείμενα των Επιστημών της Αγωγής υπηρετούν και ποιες συγκεκριμένες όψεις τους φωτίζουν. Είναι προφανές ότι τα διάφορα μαθήματα καθώς προτεινόταν από διαφορετικούς διδάσκοντες με βάση τα προσωπικά ενδιαφέροντα και σε διαφορετικές μεταξύ τους χρονικές περιόδους παρουσιάζουν μεταξύ τους επικαλύψεις μερικές φορές σε τέτοιο βαθμό ώστε, όταν διδάσκονται παράλληλα δημιουργούν στους φοιτητές και τους οδηγούν στην απώλεια του ενδιαφέροντός τους, κάτι που έχει επισημανθεί και σε άλλα Τμήματα (Κονιόρδος, 2000). Έτσι, όσον αφορά τις Επιστήμες της Αγωγής ο Ο.Σ. δίνει την εντύπωση ότι αποτελεί περισσότερο έναν κατάλογο μαθημάτων από πολλές πτυχές των Επιστημών της Αγωγής παρά ένα συγκροτημένο πρόγραμμα σπουδών στις Επιστήμες της Αγωγής (Σταμέλος, 1999).

Αρνητική θεωρείται η μείωση των Επιπέδων της Διδακτικής Άσκησης (κάθε Επίπεδο αποτελεί ξεχωριστό μάθημα) από 6 σε 5 περιορίζοντας κατά ένα εξάμηνο την παρακολούθηση από τους φοιτητές της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε Νηπιαγωγείο (Ζαχαρενάκης, 1994· Μετοχιανάκης, 2002). Έτσι, οι φοιτητές παρακολουθούν μόνο για 4-5 ημέρες στο Δ' εξάμηνο των σπουδών τους τη λειτουργία ενός Νηπιαγωγείου και χωρίς να έχουν εξοικειωθεί ικανοποιητικά με το χώρο και τις

λειτουργίες του Νηπιαγωγείου κατά το Ε΄ εξάμηνο διδάσκουν αντιμετωπίζοντας περισσότερα προβλήματα. Η μείωση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί με την προσπάθεια αναδιάρθρωσης του προγράμματος σπουδών με την εισαγωγή Κατευθύνσεων κατά το Ακαδ. Έτος 2002-03, αν και έχει επισημανθεί ότι η αύξηση των μελών Δ.Ε.Π. συνδέεται με τη μείωση των Διδακτικών Ασκήσεων (Σταμέλος, 1999).

Όσον αφορά τον τύπο των υποχρεωτικών μαθημάτων, η υποχρεωτική παρακολούθηση Σεμιναρίων (στο πλαίσιο ενός εξ αυτών εκπονείται η υποχρεωτική Πτυχιακή Εργασία) και ο μεγάλος αριθμός των προσφερόμενων Σεμιναρίων ώστε να σχηματίζονται ολιγομελείς ομάδες φοιτητών, δείχνει την έμφαση που αποδίδει το Π.Τ.Π.Ε. στην εκπαίδευση των φοιτητών μέσω της έρευνας που διενεργούν οι ίδιοι, από τα πρώτα έτη της λειτουργίας του. Η συνεχής μείωση του αριθμού τους οφείλεται στην αδυναμία του Τμήματος λόγω της αύξησης των φοιτητών να προσφέρει τόσα Σεμινάρια ώστε αφενός να καλύπτουν τις ανάγκες των φοιτητών και αφετέρου να διατηρούνται ολιγομελείς οι ομάδες των συμμετεχόντων φοιτητών μην εξασφαλίζονται οι αναγκαίες συνθήκες για την επιτέλεση ποιοτικής εργασίας. Ιδιαίτερα σημαντική έμφαση δίδεται και στην υποχρεωτική, όπως σε όλα τα Παιδαγωγικά Τμήματα (Σταμέλος, 1999· Αντωνίου, 2000) Διδακτική Άσκηση στο πλαίσιο της οποίας οι φοιτητές καλούνται να συνδέσουν την ψυχοπαιδαγωγική τους συγκρότηση και την διδακτική τους κατάρτιση με τις πραγματικές συνθήκες της σχολικής ζωής σε Νηπιαγωγείο (Τσιάκας, 1986). Συνολικά φαίνεται ότι το Π.Τ.Π.Ε. έχει μία σαφώς θετική στάση προς την εξάσκηση των φοιτητών τόσο στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα (στα βασικά, έστω, στάδιά της) όσο και στη εκπαιδευτική πράξη.

Όσον αφορά την επιστημονική περιοχή των υποχρεωτικών μαθημάτων η κυριαρχία των μαθημάτων από τις Επιστήμες της Αγωγής με υποχρεωτικά όλα τα μαθήματα Διδακτικής Μεθοδολογίας είναι αναμενόμενη για ένα Παιδαγωγικό Τμήμα του οποίου οι περισσότεροι ακολούθου την πορεία του επαγγελματία νηπιαγωγού. Θεωρούμε όμως ότι μόνο με τα 10 αυτά μαθήματα (Πίνακας 4) δεν επιτυγχάνεται η αναγκαία παιδαγωγική συγκρότηση και διδακτική κατάρτιση των φοιτητών. Η σχετικά ισχνή παρουσία μαθημάτων από τις κοινωνικές και τις Άλλες Επιστήμες ίσως ερμηνεύεται από τον σαφώς παιδαγωγικό προσανατολισμό του Τμήματος που θεωρεί ως υποχρεωτικά μόνο εκείνα τα μαθήματα των δύο αυτών επιστημονικών περιοχών τα οποία παρέχουν στους φοιτητές τις απαραίτητες κοινωνιολογικές, ψυχολογικές και γενικότερες γνώσεις για την υποβοήθηση της παιδαγωγικής τους συγκρότησης και της διδακτικής τους κατάρτισης. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τουλάχιστον όσον αφορά τα υποχρεωτικά μαθήματα το πολυεπιστημονικό Π.Τ.Π.Ε. διατηρεί την παιδαγωγική του ταυτότητα και δεν ενδίδει στον πειρασμό του εγκυκλοπαιδισμού (Σταμέλος, 1999· Μπουζάκης, 1987· Δαμανάκης, 1994). Η μείωση των υποχρεωτικών τεχνικών καλλιτεχνικών μαθημάτων προς όφελος των άλλων επιστημονικών περιοχών ίσως ερμηνεύεται από την αλλαγή των αντιλήψεων για την αποστολή του Νηπιαγωγείου από χώρο φύλαξης και απασχόλησης των παιδιών με τη χρήση κυρίως καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, σε χώρο κοινωνικοποίησης, αγωγής και εκπαίδευσης μέσω συστηματικότερης επαφής και με άλλα γνωστικά αντικείμενα (π.χ. γλώσσα, μελέτη περιβάλλοντος) πάντα με παιγνιώδη τρόπο, με σεβασμό των ικανοτήτων, των ενδιαφερόντων και της ανάγκης των παιδιών για έκφραση και δημιουργία. Η ελευθερία που παρέχει το Τμήμα στο φοιτητή να διαμορφώσει το δικό του πρόγραμμα σπουδών με την ελεύθερη προτίμηση των επιλεγόμενων μαθημάτων μπορεί να συζητηθεί μέσα από δύο προσεγγίσεις. Η πρώτη προσέγγιση τονίζει ότι με την ελεύθερη διαμόρφωση ενός σημαντικού μέρους του προγράμματος σπουδών του ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να στραφεί προς εναλλακτικές κατευθύνσεις πέραν του επαγγελματικού προσανατολισμού ως νηπιαγωγού: ενδέχεται κάποιοι φοιτητές να θελήσουν να ασχοληθούν ως επιστήμονες ερευνητές ακολουθώντας μεταπτυχιακές σπουδές όχι μόνο στις Επιστήμες της Αγωγής αλλά και σε κάποιες άλλες επιστήμες τις οποίες γνώρισαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους ή να μην είναι σίγουροι για το αν θέλουν να ασχοληθούν με το επάγγελμα του νηπιαγωγού και να βρίσκονται σε μία σχετική αναζήτηση. Άλλωστε, παλαιότερες έρευνες έχουν δείξει ότι τα Παιδαγωγικά Τμήματα συνήθως δε βρίσκονταν στις πρώτες προτιμήσεις των φοιτητών τους όταν ως μαθητές Λυκείου συμπλήρωναν το μηχανογραφικό δελτίο για την εισαγωγή τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Βουϊδάσκης, 2001). Βέβαια, το ισχύον σύστημα δήλωσης των επιθυμητών Τμημάτων από τους μαθητές που προσφέρει μεγαλύτερη δυνατότητα εισαγωγής σε Τμήματα των πρώτων επιλογών τους, καθώς και η άνοδος των Παιδαγωγικών Τμημάτων στις προτιμήσεις των μαθητών ενδέχεται να οδηγήσει σε αυτά ανθρώπους που επιθυμούν να γίνουν εκπαιδευτικοί, νηπιαγωγοί στην περίπτωση μας. Από τη στιγμή όμως που δε διαθέτουμε σύγχρονες σχετικές έρευνες για τους εισακτέους στα Π.Τ.Π.Ε. της χώρας οφείλουμε να θεωρήσουμε πιθανή (και ίσως σε μεγάλο αριθμό) την ύπαρξη φοιτητών που δε θέλουν να γίνουν νηπιαγωγοί. Έτσι, η δυνατότητα που παρέχει ο Ο.Σ. με τον πολυεπιστημονικό πλούτο των μαθημάτων του και τα λίγα

υποχρεωτικά μαθήματα Επιστημών της Αγωγής στο φοιτητή επιλέγοντας τα υπόλοιπα μαθήματα από άλλες επιστημονικές περιοχές να δημιουργήσει το δικό του πρόγραμμα σπουδών τού επιτρέπει να ενημερωθεί και να ακολουθήσει σπουδές (προπτυχιακές μέσω κατατακτηρίων εξετάσεων ή μεταπτυχιακές) σε κάποιο επιστημονικό αντικείμενο, πτυχές του οποίου εξετάζονται/διδάσκονται στο Τμήμα. Άλλωστε, ένα Τμήμα που δεν αποτελεί μία αμιγώς επαγγελματική Σχολή (Δήμου, 1994) πρέπει να προσφέρει τέτοιες δυνατότητες στους φοιτητές του. Η δεύτερη προσέγγιση ξεκινά από την παραδοχή ότι οι περισσότεροι των πτυχιούχοι του Π.Τ.Π.Ε. προσανατολίζονται στο επάγγελμα του νηπιαγωγού και θέτει τα εξής ερωτήματα: Ο πτυχιούχος που έχει παρακολουθήσει μόνο τα υποχρεωτικά μαθήματα Επιστημών της Αγωγής και έχει επιλέξει τα υπόλοιπα μαθήματα από επιστημονικές περιοχές εκτός των Επιστημών της Αγωγής έχει την απαιτούμενη για έναν εκπαιδευτικό παιδαγωγική συγκρότηση και διδακτική κατάρτιση; Ανταποκρίνεται ένας τέτοιος πτυχιούχος στον σκοπό ίδρυσης των Παιδαγωγικών Τμημάτων που μεταξύ άλλων είναι «να παρέχουν στους πτυχιούχους τους τα απαραίτητα εφόδια που θα εξασφαλίζουν την άρτια κατάρτισή τους για την επιστημονική και επαγγελματική τους σταδιοδρομία» (Π.Δ. 320/1983, Αρ. 2, παρ. 2); Ποιά είναι η επιστημονική ταυτότητα αυτού του πτυχιούχου; Μήπως ο παιδαγωγικός προσανατολισμός του Π.Τ.Π.Ε. που εντοπίσαμε στην αναλογία των μαθημάτων των διαφόρων επιστημονικών περιοχών στον Ο.Σ. και κυρίως στον κατάλογο των υποχρεωτικών εξαφανίζεται στην πράξη, όταν μελετούνται τα μαθήματα που δηλώνει ο φοιτητής; Οι προβληματισμοί αυτοί δείχνουν ότι η επιστημονική περιοχή από την οποία θα προέρχεται ένα μεγάλο μέρος των επιλεγόμενων μαθημάτων θα ενισχύσει την παιδαγωγική κατάρτιση του πτυχιούχου ή δεν θα την ενισχύσει στην υποθετικά δυνατή περίπτωση κατά την οποία κανένα επιλεγόμενο μάθημα δεν θα προέρχεται από τις Επιστήμες της Αγωγής. Στην πράξη η υπόθεση αυτή δεν εφαρμόζεται στον απόλυτο βαθμό της: ελάχιστοι φοιτητές αποφεύγουν συστηματικά τα μαθήματα μόνο μίας επιστημονικής περιοχής, στην περίπτωσή μας τα μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής επιλέγοντας εκείνα άλλων επιστημών για τους εξής λόγους: α) Η επιλογή των μαθημάτων γίνεται από τον φοιτητή με ποικίλα κριτήρια (π.χ. προσωπική συμπάθεια/αντίπαθεια προς τον διδάσκοντα, τον τρόπο διδασκαλίας του, την επαφή του με τους φοιτητές, την απλόχερη ή περιορισμένη βαθμολόγησή του, την ευκολία του μαθήματος) και όχι μόνο με κριτήριο το ενδιαφέρον του για το γνωστικό αντικείμενο του μαθήματος, όπως έχουν δείξει σχετικές έρευνες (Σερντεδάκις, 2000). β) Η προτίμηση των επιλεγόμενων μαθημάτων εξαρτάται από την προσφορά τους από το Τμήμα: Σχετικά λίγοι φοιτητές προτιμούν να μη δηλώσουν επιλεγόμενο μάθημα ακόμα και αν δεν συμπαθούν το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο (εξαιρούνται τα μαθήματα Θετικών Επιστημών) και να αφήσουν κενό στη δήλωση μαθημάτων με την ελπίδα ότι κατά το επόμενο εξάμηνο θα δηλώσουν ένα μάθημα που τους αρέσει. Οι περισσότεροι προσπαθούν να κατοχυρώσουν τον απαραίτητο για τη λήψη του πτυχίου αριθμό μαθημάτων.

Από τα παραπάνω φαίνεται πόσο σημαντική είναι η δυνατότητα προσφοράς αρκετών μαθημάτων από τις Επιστήμες της Αγωγής ώστε οι φοιτητές να έχουν περισσότερες δυνατότητες επιλογών από τη συγκεκριμένη επιστημονική περιοχή ενισχύοντας την παιδαγωγική τους κατάρτιση. Γενικά, η αυξητική πορεία των συνολικά προσφερόμενων μαθημάτων (Πίνακας 5) από το Π.Τ.Π.Ε. κατά την πρώτη εικοσαετία της λειτουργίας του μπορεί να αποδοθεί στην αύξηση των μελών Δ.Ε.Π. (Πίνακας 1) και στη μεγιστοποίηση της ανάγκης προσφοράς μαθημάτων λόγω του μεγάλου πλέον αριθμού των φοιτητών. Όσον αφορά τα προσφερόμενα μαθήματα από τις Επιστήμες της Αγωγής θεωρούμε ότι για ένα Τμήμα με γνωστικό αντικείμενο τις Παιδαγωγικές Επιστήμες η προσφορά σχετικών μαθημάτων υποδιπλάσιων των υποχρεωτικών και περιορισμένου αριθμού σχετικών Σεμιναρίων πρέπει να προβληματίσει. Το γεγονός ότι και τα προσφερόμενα κάθε Ακαδ. Έτος μαθήματα από τις Επιστήμες της Αγωγής επαναλαμβάνονται σε μεγάλο βαθμό και στο επόμενο Ακαδ. Έτος, προφανώς λόγω της επικέντρωσης των επιστημονικών ενδιαφερόντων των διδασκόντων σε συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, δείχνει ότι πολλά άλλα γνωστικά αντικείμενα των Επιστημών της Αγωγής δεν καλλιεργούνται με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ευρύτερη παιδαγωγική συγκρότηση των φοιτητών. Ο μικρός αριθμός των μελών Δ.Ε.Π. με ειδικότητα από τις Επιστήμες της Αγωγής ευθύνεται για την περιορισμένη συγκριτικά με τις άλλες επιστημονικές περιοχές αλλά και σε σχέση με τον σκοπό του Τμήματος «να καλλιεργεί και να προάγει τις Παιδαγωγικές Επιστήμες με την ακαδημαϊκή διδασκαλία και έρευνα» (Π.Δ.320/1983, Αρ. 2, παρ. 1) προσφορά μαθημάτων από τις Επιστήμες της Αγωγής.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η στελέχωση του Π.Τ.Π.Ε. με μέλη Δ.Ε.Π. (κυρίως στις δύο κατώτερες βαθμίδες) έγινε με αρκετή καθυστέρηση και ακόμα δεν έχει φθάσει στο επίπεδο εκείνο που θα επιτρέπει τον καλύτερο προγραμματισμό των διδακτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων του Τμήματος. Η προσφορά διδακτικού έργου από τα μέλη Ε.Ε.ΔΙ.Π. και τους διδάσκοντες με Π.Δ. 407/80 ήταν και παραμένει σημαντική.

Τα μέλη Δ.Ε.Π. με ειδικότητες από τις Επιστήμες της Αγωγής καταλαμβάνουν έναν μικρό αριθμό θέσεων σε Τμήμα του οποίου το γνωστικό αντικείμενο κατεξοχήν υπηρετούν/συμπίπτει με το δικό τους/ είναι η Παιδαγωγική επιστήμη.

Οι γυναίκες μέλη Δ.Ε.Π. έχουν αυξήσει τις θέσεις τους στο Τμήμα κυρίως στις δύο κατώτερες βαθμίδες με σαφείς αυξητικές τάσεις.

Η μελέτη των μαθημάτων του Π.Τ.Π.Ε. κατά τα πρώτα 20 έτη της λειτουργίας του οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το Τμήμα έχει στηρίξει (Σταμέλος-Εμβλωτής, 2001· Δαμανάκης, 1985) τη δομή του προγράμματός του σε πέντε μεγάλους πυλώνες: α) Μαθήματα Επιστημών της Αγωγής με έμφαση στη Διδακτική Μεθοδολογία, β) Μαθήματα Κοινωνικών Επιστημών με ιδιαίτερη έμφαση στην Ψυχολογία, γ) Άλλες Επιστήμες με έμφαση στις Ανθρωπιστικές, δ) Καλλιτεχνικά μαθήματα, ε) Σύνδεση των παραπάνω θεωρητικών γνώσεων με την έρευνα (Σεμινάρια) και τη εκπαιδευτική πράξη (Διδακτικές Ασκήσεις). Φαίνεται ότι το Π.Τ.Π.Ε. μέσα από την πολυεπιστημονική προσφορά μαθημάτων προσπαθεί να κάνει τους φοιτητές ικανούς τόσο να εντοπίζουν, αναλύουν και ερμηνεύουν τα πολύπλοκα παιδαγωγικά φαινόμενα, κατανοώντας τους ψυχολογικούς, κοινωνικούς, παιδαγωγικούς παράγοντες που επηρεάζουν τους συμμετέχοντες σε αυτά όσο και να μπορούν να εμπλακούν στην παιδαγωγική διαδικασία σχεδιάζοντας, οργανώνοντας, εφαρμόζοντας και αξιολογώντας το εκπαιδευτικό έργο ως επιστήμονες – επαγγελματίες νηπιαγωγοί (Πολυχρονόπουλος, 1984). Ως αρωγοί σε αυτό το έργο των πτυχιούχων συμβάλλουν οι γνώσεις από διάφορες άλλες επιστήμες και η γνώση καλλιτεχνικών εφαρμογών. Η ταυτότητα που επιθυμεί το Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης για τον πτυχιούχο του, όπως ανιχνεύεται από τη δική μας προσέγγιση, είναι εκείνη του επιστήμονα που έχει στέρεη παιδαγωγική συγκρότηση και μπορεί να σταδιοδρομήσει επιτυχώς επαγγελματικά ως εκπαιδευτικός-νηπιαγωγός διαθέτοντας τόσο την απαραίτητη διδακτική κατάρτιση όσο και γενικότερες γνώσεις σχετικές με τα γνωστικά αντικείμενα που περιλαμβάνονται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του Ελληνικού Νηπιαγωγείου (Δ.Ε.Π.Π.Σ., 2002· Κωνσταντίνου & Εμβλωτής, 2001). Ο μικρός αριθμός των μελών Δ.Ε.Π. από τις Επιστήμες της Αγωγής αποτελεί καθ'ολη την εξεταζόμενη εικοσαετία το μεγαλύτερο πρόβλημα για την επίτευξη των στόχων αυτών. Τέλος, το Τμήμα, καθώς δεν είναι επαγγελματική Σχολή προσφέρει στους φοιτητές του τη δυνατότητα να διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό το δικό τους πρόγραμμα σπουδών επιλέγοντας, πέρα από τα υποχρεωτικά, εκείνα τα μαθήματα που ανταποκρίνονται στα προσωπικά τους ενδιαφέροντα.

Αν και από τα μαθήματα του Ο.Σ. προκύπτει η παιδαγωγική ταυτότητα του Τμήματος, στην πράξη (προσφερόμενα μαθήματα, γνωστικά αντικείμενα μελών Δ.Ε.Π.) δεν είναι απολύτως ευκρινής λόγω του περιορισμένου αριθμού μελών Δ.Ε.Π. από τις Επιστήμες της Αγωγής που υπηρετούν στο Π.Τ.Π.Ε.

Από τη μελέτη των παραπάνω μπορούμε να οδηγηθούμε στις παρακάτω προτάσεις :

- Η πρόσληψη νέων μελών Δ.Ε.Π. είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση των διδακτικών και ερευνητικών αναγκών του Τμήματος. Τα νέα μέλη Δ.Ε.Π. πρέπει να προέρχονται κυρίως από τις Επιστήμες της Αγωγής ώστε να ενισχυθεί η παιδαγωγική ταυτότητα του Τμήματος, να υποστηριχθεί δραστικά το ερευνητικό και διδακτικό γνωστικό αντικείμενο του Τμήματος, οι μεταπτυχιακές σπουδές και η μετεκπαίδευση στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών. Η ύπαρξη ικανοποιητικού αριθμού μελών Δ.Ε.Π. από τις Επιστήμες της Αγωγής θα επιτρέψει την κάλυψη περισσότερων γνωστικών αντικειμένων από τις Επιστήμες αυτές και την συνακόλουθη προσφορά περισσότερων μαθημάτων και σεμιναρίων με συνέπειες: α) την καλύτερη ανταπόκριση στα ενδιαφέροντα των φοιτητών, β) τον μικρό αριθμό φοιτητών κατά μάθημα, ο οποίος επιτρέπει εναλλακτικές και περισσότερο αποτελεσματικές μορφές διδασκαλίας και κατάκτησης της γνώσης από την παραδοσιακά εφαρμοζόμενη διάλεξη (Φλουρής, 1983).

- Να αναδιοργανωθεί ο Ο.Σ. ιδιαίτερα όσον αφορά τα μαθήματα των Επιστημών της Αγωγής, με σκοπό την καλύτερη οργάνωσή τους σε ευρύτερες γνωστικές περιοχές. Έτσι θα αποφευχθούν οι επικαλύψεις και θα διατηρηθούν οι αναγκαίες συνδέσεις μεταξύ των μαθημάτων.

- Να ανανεωθεί η έμφαση στη μάθηση μέσω της έρευνας στο πλαίσιο των Σεμιναρίων με την αναστροφή της τάσης μείωσής τους και την ενεργότερη εμπλοκή των φοιτητών στις ερευνητικές δραστηριότητες του Τμήματος.

- Να συνεχισθεί η έμφαση στη σύνδεση των θεωρητικών πανεπιστημιακών μαθημάτων με την εκπαιδευτική πράξη και έρευνα μέσω της αναδιοργάνωσης των Διδακτικών Ασκήσεων καθώς το ισχύον μοντέλο οργάνωσής τους και το χρονικό πλαίσιο διεξαγωγής τους έχουν ξεπεραστεί από τις νέες συνθήκες που επικρατούν στην Προσχολική Εκπαίδευση (Ολοήμερο Νηπιαγωγείο, εφαρμογές διαθεματικών προσεγγίσεων-σχέδια project).

- Η έρευνα για τις σπουδές στο Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης ωφέλιμο θα είναι να προχωρήσει και στη σύγκριση των στοιχείων που συζητήθηκαν με τα αντίστοιχα άλλων Π.Τ.Π.Ε. της χώρας αλλά και αντίστοιχων ιδρυμάτων άλλων χωρών, ιδιαίτερα χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι συγκρίσεις αυτές, με δεδομένες τις διαφορές που οφείλονται στην ακαδημαϊκή ελευθερία των Τμημάτων (Σταμέλος, 1999, Κιτσαράς, 2001) και τις ιδιαίτερες κοινωνικές και εκπαιδευτικές ιδιαιτερότητες κάθε χώρας, θα οδηγήσουν σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

- Το Π.Τ.Π.Ε. του Παν/μίου Κρήτης είναι καιρός να προχωρήσει σε εσωτερική αξιολόγηση του διδακτικού και ερευνητικού έργου του. Σε αυτή την αξιολόγηση θα ληφθούν δεδομένα από ποικιλία πηγών (γραπτά τεκμήρια, ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις με φοιτητές, διδάσκοντες, παλαιούς αποφοίτους, εκπαιδευτικούς που εμπλέκονται στις Διδακτικές Ασκήσεις του Τμήματος. Είναι χρήσιμο να εξεταστούν η κοινωνικοοικονομική προέλευση των φοιτητών, επιθυμία τους για σπουδές στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο και στο συγκεκριμένο Τμήμα, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά τις σπουδές τους, η ικανοποίησή τους από αυτές, τα σχετικά ενδιαφέροντά τους, οι σχέσεις τους με τους διδάσκοντες. Τα σχετικά αποτελέσματα θα βοηθήσουν το Τμήμα να γνωρίσει καλύτερα τον εαυτό του, να προγραμματίσει επιτυχέστερα τη στελέχωσή του, το διδακτικό και ερευνητικό του έργο.

Τα ευρήματα των παραπάνω προτεινόμενων ενεργειών θα βοηθήσουν στην καλύτερη διεξαγωγή του διδακτικού έργου του Τμήματος και στην ενίσχυση της επιστημονικής του ταυτότητας.

ΠΗΓΕΣ

Ν. 1268/1982. Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων Φ.Ε.Κ. 87Α/16-7-1982.

Π.Δ. 320/1983. Οργάνωση και λειτουργία των Παιδαγωγικών Τμημάτων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Φ.Ε.Κ. 116 Α/7-9-1983.

Π.Δ. 2/1995. Ίδρυση Σχολής Επιστημών της Αγωγής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Φ.Ε.Κ. 1Α/10-1-1995.

Π.Δ. 128/1998. Ίδρυση Διδασκαλείων στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Φ.Ε.Κ. 104Α/15-5-1998.

Π.Δ. 318/2001. Μετονομασία του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Κρήτης. Φ.Ε.Κ.217Α/18-9-2001.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντωνίου, Χ., (2002) *Η Εκπαίδευση των Ελλήνων Δασκάλων (1828-2000)*. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα).

Βάμβουκας, Μ. (1988). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. (Αθήνα: Γρηγόρης).

Βάμβουκας, Μ. (1988) Τα προγράμματα σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων στην προοπτική της Ενωμένης Ευρώπης. Στο Π. Καλογιαννάκη & Β.Μακράκης (Επιμ.)

Ευρώπη και Εκπαίδευση. (Αθήνα: Γρηγόρης).

Βουϊδάσκης, Β., (2000), (Επιμ.) *Τελική Έκθεση Αποτίμησης Εκπαιδευτικού Έργου και Παρεχόμενων Υπηρεσιών του Π.Τ.Δ.Ε. του Παν/μίου Κρήτης*. (Ρέθυμνο: Παν/μιο Κρήτης)..

Δαμανάκης, Μ., (1994) Παιδαγωγικά Τμήματα. Πρόγραμμα Σπουδών και Οργάνωση. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 24, 89-95.

Δαμανάκης, Μ., (1994) Η ταυτότητα των Παιδαγωγικών Τμημάτων. Στο Γ. Παπάζογλου & Α. Δαβάζογλου (Επιμ.), *Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Παρόν και Μέλλον*. (Αθήνα: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Gutenberg).

Δήμου, Γ. (1994). Ο κίνδυνος καθιέρωσης των παιδαγωγικών Τμημάτων σε Επαγγελματικές Σχολές και η κατοχύρωση της πανεπιστημιακής τους ταυτότητας. Στο Γ. Παπάζογλου & Α. Δαβάζογλου (Επιμ.), *Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Παρόν και Μέλλον*. (Αθήνα: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Gutenberg).

Διαμαντόπουλος, Π. (2002) *Σχολική Παιδαγωγική. Τόμ. Α' Θεωρία του Σχολείου*. (Αθήνα: Παπαζήσης).

Duverger, M. (1989). *Μέθοδοι Κοινωνικών Επιστημών* (Μετ. Ν. Παπαδόδημας). (Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε., Ε' Εκδ., Τόμ 2.)

Ζαχαρενάκης, Κ., (1994). Θεωρητική θεμελίωση, οργάνωση και λειτουργία της πρακτικής άσκησης των φοιτητών στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Στο Φιλίππου, Γιώργος & Καϊλα, Μαρία (Επιμ.), *Σχολική Εμπειρία. Θεωρία και Πράξη. Οργάνωση, Πειραματισμοί, Προβληματισμοί*. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Γ' έκδ.).

Θεοφιλίδης, Χ., (1992) Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην πρόκληση του 1992 και του 2001. Προγράμματα εκπαίδευσης. *Νέα Παιδεία*, 61, 108-120.

Κιτσαράς, Γεώργιος (2001). *Προσχολική Παιδαγωγική*. (Αθήνα: Έκδ. του συγγ, Β' έκδ.).

Κονιόρδος, Σ. (2000). Ερευνητική αναφορά ερωτηματολογίων διδασκόντων του Τμήματος Κοινωνιολογίας. Στο Σ. Παπαϊωάννου (Επιμ.), *Αποτίμηση Εκπαιδευτικού Έργου και Παρεχόμενων Υπηρεσιών του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παν/μίου Κρήτης*. (Ρέθυμνο: Παν/μιο Κρήτης).

Κοσσυβάκη, Φωτεινή (2003). Το πρόβλημα της σχέσης θεωρίας και πράξης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Το παράδειγμα της σχολικής πρακτικής. Στο Κουτσοβάνου, Ε., Βαγιανός, Γ., Παπαϊωάννου, Α., Γαληνέας, Ι., Παπαδοπούλου, Β. & Παπά, Μ. (Επιμ.), *Γνώσεις, Αξίες και Δεξιότητες στη Σύγχρονη Εκπαίδευση. Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου*. (Αθήνα: ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.).

Κωνσταντίνου, Χ., & Εμβαλωτής, Α. (2001) Ορόλος του εκπαιδευτικού σε σχέση με τις λειτουργίες του σχολείου και τα προγράμματα σπουδών στα Παιδαγωγικά Τμήματα. *Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Ιωαννίνων*, 14, σσ. 205-217.

- Μαυρογιώργος, Γ. (1988) Η τελετή ορκωμοσίας των πρώτων δασκάλων με πανεπιστημιακή εκπαίδευση και η «λιτανεία» των προβλημάτων. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 49, σσ. 19-23.
- Mertens, D. (1998). *Research Methods in Education and Psychology. Integrating Diversity with Quantitative and Qualitative Approaches*. (London: Sage).
- Μετοχιανάκης, Η., (2000) *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική: Γενική θεώρηση*. (Ηράκλειο: Έκδ. του συγγ.)
- Μετοχιανάκης, Ηλίας (2002). Διδακτικές Ασκήσεις του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Κρήτης (Επίπεδο Ι). Στο *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: Ψυχοπαιδαγωγική τη Προσχολικής Ηλικίας*. Τόμ. Α'. (Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης).
- Μιχαηλίδης, Π., (1994) Εξέλιξη των Παιδαγωγικών Τμημάτων. Στο Γ. Παπάζογλου & Α. Δαβάζογλου (Επιμ.), *Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Παρόν και Μέλλον*. (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Gutenberg).
- Μπίκος, Κ., (1998). Προβλήματα και προοπτικές των Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης και Νηπιαγωγών. Στο *Νέα Παιδεία*, 85, 73-82.
- Μπουζάκης, Σ. (1987) Παιδαγωγικά Τμήματα: τρία χρόνια μετά. *Συνάντηση*, 3, 33-42.
- Μπουζάκης, Σ. & Τζήκας, Χ., (1998) *Η κατάρτιση των δασκάλων-διδασκαλισσών και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα. Τόμ. Β' Η περίοδος των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των Σχολών Νηπιαγωγών 1933-1990*. (Αθήνα: Gutenberg).
- Ντολιοπούλου, Έ., (2005). «Απόψεις μελλοντικών νηπιαγωγών για την πρακτική τους άσκηση: Η περίπτωση του Α.Π.Θ. *Ερευνώντας τον Κόσμο του Παιδιού*. 6, 89-102.
- Οικονομίδης, Β. (υπό έκδοση). Η θέση της γυναίκας στο Διδακτικό Ερευνητικό προσωπικό των Παιδαγωγικών Τμημάτων. Στο *Πρακτικά του Επιστημονικού Συνεδρίου*
- Ι.Π.Ε.Μ .- Δ.Ο.Ε και Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Κρήτης «Εκπαίδευση και Κοινωνία στο Σύγχρονο Κόσμο. Παιδαγωγικά Τμήματα: 20 χρόνια μετά»*. (Ρέθυμνο, 15-17 Απριλίου 2005).
- Παπακωνσταντίνου, Παναγιώτης, (1994). Πρακτική άσκηση των φοιτητών στα Παιδαγωγικά Τμήματα: Η μετασχηματιστική συμβολή της έρευνας. Στο Γ. Φιλίππου, & Μ. Καΐλα (Επιμ.), *Σχολική Εμπειρία. Θεωρία και Πράξη. Οργάνωση, Πειραματισμοί, Προβληματισμοί*. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Γ' έκδ.).
- Παπαναστασίου, Κ. & Παπαναστασίου, Ε. (2005). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. (Λευκωσία: Έκδ. των συγγ.).
- Πολυχρονόπουλος, Π., (1986) Το πρόβλημα της κατάρτισεως του προγράμματος σπουδών για τα Παιδαγωγικά Τμήματα Νηπιαγωγών. Συμβολή στη λύση του. Στο Μ. Ηλιού (Επιμ.), *Προσχολική Αγωγή και Κατάρτιση Νηπιαγωγών. Πρακτικά Παιδαγωγικού Συμποσίου*. (Αθήνα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας).
- Πολυχρονόπουλος, Π., (1994) Διερεύνηση του προβλήματος της συνθέσεως ενός λειτουργικού προγράμματος παιδαγωγικών σπουδών με ειδική αναφορά στην

πρακτική άσκηση των φοιτητών. Στο Γ. Φιλίππου, & Μ. Καΐλα (Επιμ.), *Σχολική Εμπειρία. Θεωρία και Πράξη. Οργάνωση, Πειραματισμοί, Προβληματισμοί*. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Γ' έκδ.).

Πυργιωτάκης, Ι. (1992) *Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*. (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη).

Πυργιωτάκης, Ι. (2000) *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα)

Σερντεδάκης, Ν. (2000) Ποιοτική ανάλυση συνεντεύξεων με φοιτητές του Τμήματος Κοινωνιολογίας. Στο Σ. Παπαϊωάννου (Επιμ.), *Αποτίμηση Εκπαιδευτικού Έργου και Παρεχόμενων Υπηρεσιών του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παν/μίου Κρήτης*. (Ρέθυμνο: Παν/μιο Κρήτης).

Σταμέλος, Γιώργος, (1999). *Τα Πανεπιστημιακά Παιδαγωγικά Τμήματα. Καταβολές- Παρούσα κατάσταση-Προοπτικές*. (Αθήνα: Gutenberg.).

Σταμέλος, Γ. & Εμβαλωτής, Α., (2001). Ανιχνεύοντας το προφίλ των Παιδαγωγικών Τμημάτων. *Επιστημονική Επετηρίδα Π.Τ.Δ.Ε. Παν/μίου Ιωαννίνων*, 14, σσ.279-282.

Ταρατόρη, Ελένη & Κουγιουρούκη, Μαρίνα, (2001). Η προκαταρκτική διδασκαλία ως κομβικό σημείο στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Αποτελέσματα έρευνας. Στο Ουζούνης, Κ. και Καραφύλλης, Α. (Επιμ.), *Ο Δάσκαλος του 21^{ου} Αιώνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρακτικά Συνεδρίου*. Π.Τ.Δ.Ε.-Δ.Π.Θ., (Ξάνθη: Σπανίδης).

Τσιάκαλος, Γιώργος, (1986). Σύζευξη θεωρίας και πράξης στα Παιδαγωγικά Τμήματα. Στο Ηλιού, Μαρία, (Επιμ.), *Προσχολική Αγωγή και Κατάρτιση Νηπιαγωγών. Πρακτικά Παιδαγωγικού Συμποσίου*. (Αθήνα: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας).

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2002), Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών. (Αθήνα).

Φίλιας, Β. (1994). (Επιμ.). *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των Κοινωνικών Ερευνών*. (Αθήνα: Gutenberg).

Φλουρής, Γ., (1983) Στοιχεία από τη σύγχρονη παιδαγωγική έρευνα για τη μόρφωση και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και πρόταση ενός μοντέλου για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 11, σσ. 91-96.

Χατζηδήμου, Δημήτριος, (1997). *Η Μικροδιδασκαλία στην Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών. Μια Θεωρητική και Εμπειρική Προσέγγιση*. (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη).